

Sociale en artistieke praktijken in de schaduw van de stad

➤ MOMENTEN SPRAK MET RIET STEEL EN ELLY VAN EEGHEM OVER HUN PUBLICATIE 'READING URBAN CRACKS'

➤ TEKST: AN VAN DEN BERGH

Als cultuur-, jeugd- of sportorganisaties de creatieve kracht van steden willen benutten en hun praktijken erin willen inbedden, stellen zich enkele vragen. Hoe goed kennen deze organisaties hun stad? Op welke plekken zijn ze actief? Wat vertellen deze plekken over het leven in de stad? En hoe verandert dit mogelijks hun manier van werken?

In dit artikel verlaten we de geijkte paden van de stedelijke infrastructuur van jeugdhuisen, cultuurtempels en sportoases en nodigen we praktijkwerkers uit voor een wandeling door de schaduwzijde van hun stad. Momenten gaat in gesprek met Riet Steel, pedagooog en onderzoeker aan de Faculteit Mens en Welzijn van de Hogeschool Gent en Elly Van Eeghem, kunstenaar en onderzoeker aan de School of Arts/KASK in Gent. Zij schreven een boek over sociale en artistieke interventies op urban cracks, stedelijke tussenruimtes in de stad.

Momenten: Wat verstaan jullie onder een urban crack?

Riet Steel en Elly Van Eeghem: Urban cracks kunnen heel uiteenlopende vormen aannemen. Het kunnen zowel braakliggende terreinen als leegstaande gebouwen zijn. Ze maken onlosmakelijk deel uit van steden, maar zijn niet gepland. Urban cracks komen vaker voor in voormalige industriële zones, meestal in de rand van de stad. Het zijn vaak omge-

vingen die 'on hold' staan omdat er geen geld of geen visie is.

Een urban crack heeft twee belangrijke kenmerken. Enerzijds is er het tussentijdse karakter, de gelaagdheid in tijd. Urban cracks hebben hun oorspronkelijke betekenis verloren en meestal ligt er al een plan klaar voor een andere toekomst dat momenteel echter nog niet concreet is gemaakt. In tussentijd ligt het terrein of gebouw er eerder verlaten bij. Anderzijds is er ook een gelaagdheid in betekenis.

Er komen meestal verschillende logica's samen die botsen. Er kan sprake zijn van een betwisting rond eigendomsrecht, een gebrek aan vergunningen, een botsing tussen noden en behoeften van stadsbewoners (bijvoorbeeld de nood aan groene ruimte versus commerciële ruimte) enzovoort. Deze dubbele gelaagdheid maakt dat urban cracks een grote tijdelijkheid of voorlopigheid in zich dragen. Toch zijn het meestal allesbehalve lege plekken. Ze worden – vaak op subtiele wijze – gebruikt door verschillende stadsbewoners en voor verschillende doeleinden. Voor de ene is het de ideale plek om de hond uit te laten of even uit te waaien, en voor de ander is het een doorn in het oog vanwege bijvoorbeeld sluikestorten. Deze verschillende percepties en betekenissen maken integraal deel uit van een urban crack. Het zijn plekken van tegenspraak zonder formele regels of gedragscodes.

Momenten: Vanwaar komt de term 'urban crack'?

Riet en Elly: De term is geïnspireerd op het woord 'krax' van City Mine(d), de innovatieve stadsbeweging in Brussel, Barcelona en Londen. Zij omschrijven krax als neutrale zones waarin er mogelijkheid is om ontmoeting op te zetten. We vonden het heel interessant om hierop in te pikken vanuit de kruisbestuiving tussen het sociale en artistieke. De betekenis van het woord 'crack' vonden wij goed passen, omdat het verwijst naar een aantal belangrijke kenmerken van dergelijke plekken. Een breuk, een pijnpunt in de stad. Maar tegelijk ook een verwij-

zing naar het kraken van de code, een plek die mogelijkheden biedt om iets te ontcijferen van de problematieken in de stad. Tot slot bevat het voor ons ook een mooie verwijzing naar een songtekst van Leonard Cohen: *'There is a crack in everything, that's how the light gets in.'* Dat is meteen ook het potentieel van die plekken: ze maken een opening waardoor iets nieuws mogelijk is. Het tijdelijk gebruik van die plekken maakt dat ook duidelijk.

Momenten: Zijn urban cracks typisch voor postmoderne steden?

Elly: Zolang er steden bestaan, bestaan er urban cracks. Maar ik heb de indruk dat er minder en minder urban cracks bestaan. Elke ruimte in een stad heeft tegenwoordig een functie en invulling nodig. Er wordt over alles nagedacht en de vormgeving van een plek moet duidelijk maken wat die plek inhoudt en hoe je je er moet gedragen. Ik denk dat de politieke druk ook groter is om iets te doen met die plekken. De kijk op urban cracks is problematischer geworden. Je kan niet zomaar een terrein braak laten liggen en zien wat er mee gebeurt. Door deze zogenaamde kankerplekken aan te pakken, kan men stemmen winnen. Vaak is de eerste fase dan om deze plekken af te schermen in afwachting van hun nieuwe functie. Maar een stad zonder urban cracks zou een zeer verdachte stad zijn.

Momenten: Jullie zijn beiden als onderzoeker actief, maar vanuit een heel andere invalshoek. Vanwaar de combinatie tussen het sociale en artistieke?

Riet en Elly: De kruisbestuiving tussen de opleiding Sociaal Werk en de kunstenupleiding van het KASK, beiden van de Hogeschool Gent, leeft al een tijdje. Het middenveld tussen het artistieke en het sociale was van in het begin de focus van ons onderzoek. De afbakening op urban cracks is er later bijgekomen. Kijken naar die plekken vanuit een sociaal en artistiek perspectief was een noodzaak die we voelden. Er wordt meestal uitsluitend over die plekken gedacht vanuit een architecturale invalshoek. We hebben wel gekozen om het echt breed te houden: van sociale praktijken over sociaal-artistieke praktijken tot louter artistieke praktijken. De grote diversiteit in deze scoop vonden we interessant. De praktijken die we beschrijven in ons boek zijn dan ook heel verschillend. Het is niet evident om te schrijven over kunstenaars en sociaal werkers in brede zin zonder ze over één kam te scheren. Beiden hebben heel andere uitgangspunten en een andere manier van werken, maar ook van onderzoek voeren. Toch hebben we geprobeerd om dingen te schrijven die voor beiden interessant zouden kunnen zijn. Een kunstenaar kan iets te zeggen hebben over het sociale en een sociaal werker kan iets te zeggen hebben over het artistieke.

Momenten: Elly, jij hebt vanuit je dubbele rol als kunstenaar en onderzoeker een interventie opgezet in de Oude Dokken, een wijk aan de rand van Gent. Wat heb je daar precies gedaan?

Elly: Ik heb gedurende een paar maanden foto's gemaakt van deze wijk, met

de bedoeling om de historische gelaagdheid te proberen vatten. Dat gaf me de gelegenheid om toegang te krijgen tot de wijk en deze beter te leren kennen. Hier heb ik een kleine urban crack ontdekt die me aansprak en intrigeerde. Ik ben die plek gedurende vier maanden gaan volgen door er wekelijks foto's en video-beelden van te maken en er kleine dingen te veranderen. Daarnaast ben ik op zoek gegaan naar archiefbeelden van de plek in het stadsarchief en het MIAT in Gent.

De Oceaniëstraat was een belangrijke plek in de industriële geschiedenis van Gent. Het was een *shortcut* van de dokken naar de fabriek, waar nu de woonblokken staan. Ik vind het interessant om zichtbaar te maken dat er vroeger een fabriek met duizenden arbeiders stond op de plek waar nu een woonblok staat met opnieuw haast duizend mensen erin. En dat de plek waar vroeger een enorme industriële bedrijvigheid was nu wordt omgevormd tot een nieuw stadsdeel aan het water voor mensen met geld. Elke plek is gegroeid uit iets. En waaruit het is gegroeid, zegt ook iets over wat het gaat worden.

De gelaagdheid die ik op die manier heb gevonden, is terug te vinden in de installatie *Oceaniëstraat recto/verso*. De voorkant is een projectie van een tekst waarbij elk frame een zin is die de verhalen achter mijn werkproces vertelt. De mensen die goeiedag kwamen zeggen, een politiemann die naar adressen zocht in het sluikstortafval... De achterkant is een visuele combinatie van archiefbeelden en beelden van mijn interventies.

Deze interventies zijn banale en vaak absurde composities, bestaande uit dingen die er al waren. Zo werd er wekelijks iets anders gestort op die plek, zoals computers, waarmee ik dan torens bouwde.

Ik merkte dat je door lang genoeg op een plek te zijn en door telkens terug te keren en er tijd door te brengen je in interactie kan gaan met mensen en samen naar die plek kan gaan kijken. Zo ontdek je ook de verschillende percepties van mensen op die plek. Dit heb ik ook bewust uitgelokt door op een muur de controversiële zin te schrijven *'Feel free to act and to proceed in whatever you do'*. Er was een buurman die daar enorm aanstoot aan nam omdat hij het als een uitnodiging zag om er verder te sluikestorten. Een andere man vond de zin dan weer heel inspirerend en begon naar aanleiding daarvan te praten over het prachtige uitzicht vanuit zijn woonblok.

Ik denk dat mijn werk een meervoudige kijk op de plek naar boven heeft gehaald. Er komen ongeveer zeven verschillende personages en percepties terug die in tegenspraak zijn met elkaar. Deze tegenspraak duidelijk maken is voor mij heel relevant, want het zegt iets over hoe wordt omgegaan met die plek en met steden in het algemeen.

Ik ben louter vertrokken vanuit mijn eigen interesse en niet met de bedoeling om een bepaalde verandering teweeg te brengen. Ik heb niet geprobeerd die plek mooier voor te stellen dan ze is.

Momenten: Waarom zouden kunstenaars of sociaal werkers precies op deze

plekken aan de slag gaan? Wat maakt ze zo bijzonder?

Riet: Urban cracks hebben geen duidelijke doelstellingen of een afgebakende doelgroep. Eigenlijk heb je wel een doelgroep, de omwonenden, maar deze is totaal divers en iedereen heeft een andere relatie tot de urban crack. In die zin zijn ze ideale plekken om ruimte te geven aan conflicterende ideeën. De hele stedelijke context en de bijhorende vernieuwingsprocessen brengen veel teweeg, en vaak is er te weinig plaats om uiting te geven aan wat dit voor bijvoorbeeld bewoners teweegbrengt. De specifieke context van werken in een urban crack geeft meteen ook een andere invulling aan het begrip participatie. Je moet respecteren dat veel omwonenden slechts van op een afstand kijken naar een project. Dit noemt kunstenaar Thomas Hirschhorn¹ het concept van de tweede rij. Mensen die observeren en passeren, zonder echt deel te nemen. Ook deze vorm van betrokkenheid is waardevol, ook indien het op termijn niet leidt tot actievere vormen van participatie. In het gadeslaan en bevragen van wat er gaande is, brengen ook zij een kritische stem in. Ons boek is een pleidooi voor sociaal werkers om hun instituten vaker te verlaten. We willen hen uitnodigen om genoeg tijd te nemen om te kijken en te lezen en aan de slag te gaan met ook ruimtelijke en historische aspecten van hun werkomgeving, niet enkel vanuit de problematieken. Uiteraard mag het niet stoppen bij deze lezing alleen. Een gelaagde lezing is een eerste stap om een gecontextualiseerde praktijk mogelijk te maken.

Elly: Het is ook een pleidooi voor kunstenaars om hun ateliers te verlaten en de relevantie van hun werk te laten afhangen van de lezing van de plek waarover hun werk gaat. Er wordt in geen enkele sector meer in tegenspraak gedacht dan in het ruime artistieke veld. Op zich is dat heel waardevol. Er zijn geen pasklare theorieën. Uiteraard is de intentie van een kunstenaar anders dan die van een sociaal werker. Als kunstenaar kom je vaak tussen op individuele grond, omdat iets je interesseert of omdat je het gevoel hebt dat je iets moet vertellen. Je maakt een bepaalde visie op de wereld concreet, in beeld, woord, beweging... Vanuit die intentie groeien andere praktijken.

Momenten: Urban cracks als nieuwe werkplek voor cultuur-, jeugd- en sportorganisaties dus?

Riet en Elly: In sommige contexten waar er ruimtegebrek is, kan je deze plekken inderdaad gewoon gebruiken. Urban cracks zijn vaak afgeschermd om de leegte, wildheid en lelijkheid ervan weg te drukken. En dit terwijl zoveel mensen nood hebben aan open ruimte. Door daar dingen te gaan doen, maak je het potentieel van die ruimte duidelijk. Je eefft in zekere zin het pad voor de omwonenden om die ruimtes ook te gebruiken en in te vullen.

BRONNEN

Steel, R., Van Eeghem, E., Verschelden, G. & Dekeyrel C. (eds.) (2012) *Reading Urban Cracks. Practices of Artists and Community Workers*. School of Arts & Faculty of Education, Health and Social Work of the University College Ghent. MER. Paper Kunsthalle.

NOOT

1 Hirschhorn, T. (2010). Lezing voor Sint-Lucas Beeldende Kunst, Gent, 19/04/2010.

Dit werd bijvoorbeeld duidelijk door een interventie van Assurance Ambiance, die een weekend lang een feest organiseerden op een urban crack in de Vorkstraat die voor vele mensen een doorn in het oog was. Dit evenement heeft mogelijkheden van die plek verkend en zichtbaar gemaakt die velen niet hadden gezien. Nadien bleek ook hoe dit door bewoners en organisaties werd opgepikt: het daaropvolgende seizoen werd de plek veel meer gebruikt, onder meer door organisaties zoals de speelpleinwerking. We vinden niet dat alle urban cracks moeten worden ingevuld door er sociale of artistieke praktijken te organiseren. Want deze plekken laten net zuurstof voor dingen waar elders geen plek voor is. Als je deze plekken gaat institutionaliseren, dan duw je dit weer weg. Er hoeft dus niet overal een 'pretcamionette' te passeren die de boel opleukt. Toch mag het ook geen excuus zijn om er niets te doen. We denken dat de meest relevante initiatieven een urban crack niet louter als willekeurige achtergrond gebruiken, maar vertrekken vanuit het kijken naar wat er al gebeurt. Laat urban cracks een leidraad zijn om de stad beter te begrijpen. Want veel dingen die zich in een stad afspelen, manifesteren zich op dat soort plekken. Ze vertellen veel, dus kunnen we er iets uit leren.

